

## **ВІДГУК**

офіційного опонента кандидата економічних наук  
**СМАЛІЙЧУК Ганни Володимирівни**  
на дисертаційну роботу Бараняка Ігоря Євгеновича  
на тему: «Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку  
територіальних міграційних систем»,  
поданої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук  
за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і  
політика

### **Актуальність обраної теми**

Глобалізаційні процеси другої половини ХХ ст. як першопричина та наслідок соціально-економічного дисбалансу країн істотно загострили латентні й явні деформації і диспропорції структурної перебудови соціально-демографічної системи України, а також якісні характеристики структури взаємозв'язків міграційних систем і взаємовідношень між міграційними процесами. Особливо це стосується міграції економічно активного населення як специфічного явища самоорганізації просторового переміщення громадян за умов формування регіональних ринків праці.

Незважаючи на асиметрію і незбалансованість процесу формування і розвитку територіальних міграційних систем (ТМС) і мереж, а також зростання масштабності трудової міграції, в Україні спостерігається тенденція погіршення демографічної ситуації, а науковці та представники державних органів констатують значні демографічні втрати у країні. Відзначаючи зниження позицій України у світовому рейтингу розвитку людського потенціалу, зростання масштабів і обсягів депопуляції населення та погіршення процесів демографічного відтворення у поєднанні із значними міграційними втратами, варто зазначити, що вітчизняна державна політика у контексті стратегічних завдань міграційних і соціально-демографічних програм розвитку не передбачає вирішення проблем демографічного відтворення, регулювання зовнішньої трудової міграції, забезпечення високого рівня соціально-економічної безпеки країни і мінімізації її негативних наслідків для суспільства.

У зв'язку з цим розвиток теоретико-методичних засад дослідження демографічного відтворення в умовах формування конкретних територіальних

міграційних систем, оцінка його стану та розробка прикладних рекомендацій щодо системного моніторингу демографічних зрушень, обумовлених міграційними процесами, які представлені у дисертаційній роботі Бараняка І. Є., набувають високої актуальності, наукової і прикладної значущості.

### **Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами**

Викладені в дисертації Бараняка І.Є. наукові результати отримано у процесі досліджень, проведених згідно з планом науково-дослідних робіт ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», а саме: «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» (номер держреєстрації 0112U000462, особливості вияву організаційних форм архітектури ТМС через визначення головних центрів притягання та виштовхування мігрантів в Україні, проведений аналіз рівномірності розподілу міграційних потоків і їх збалансованість; «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (номер держреєстрації 0113U000106, 2013-2015 рр.), де автором досліджено вплив соціально-економічної захищеності мігрантів на інтенсивність демографічних процесів, розроблено класифікацію демографічних втрат, здійснено їх діагностику; «Соціокультурологічні наслідки міграційних процесів» (номер держреєстрації 0114U004400, 2014 р.), у межах якої автором здійснено оцінку впливу міграційної активності населення регіону на демографічний потенціал і соціокультурну сферу життя мешканців регіону; «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці» (номер держреєстрації 0116U004032, 2016-2018 рр.), у рамках якої автором обґрунтовано значущість міграційних процесів для оптимізації структури зайнятості та безробіття на регіональних ринках праці в Україні та Німеччині; визначено соціально-економічні наслідки формування україно-німецької територіальної міграційної системи (УНТМС), здійснено кластеризацію регіонів України за значеннями індексу регіональної міграційної привабливості (авторська методика).

Основні питання, які досліджувалися за наведеними темами відображені у роботі, повністю відповідають її меті й завданням, вирішення яких дозволило автору отримати результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна**

Глибоке ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, авторефератом і опублікованими науковими працями Бараняка І. Є., показало чіткість формулювання мети дослідження, коректність постановки та досягнення поставлених наукових і практичних завдань. Вирішуючи поставлені у роботі завдання, здобувач проявив вміння критично аналізувати опрацьовані під час дослідження наукові публікації та робити узагальнення із авторськими ґрунтовними висновками та пропозиціями. Цьому сприяло використання значного обсягу літературних джерел, вітчизняних та міжнародних статистичних даних, законодавчо-нормативних актів, а також володіння сучасним науковим інструментарієм досліджень.

Наукове дослідження Бараняка І. Є. характеризується науковою новизною, що полягає у обґрунтуванні науково-методичних засад удосконалення системного моніторингу демографічних процесів в умовах підвищеної міграційної активності населення. Основні пункти наукової новизни дисертаційної роботи сформульовані чітко та відображають особисті авторські здобутки.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади дослідження демографічного відтворення населення в умовах формування територіальних міграційних систем» набув розвитку понятійно-категоріальний апарат дослідження. А саме, йдеться про запропоновані дисертантом трактування сутності «демографічне відтворення», визначення понять «міграційні втрати», «суспільна вигода». Авторське визначення поняття «демографічне відтворення» розглядається як складний процес відновлення покоління людей, який виникає і трансформується під впливом сукупності відносин їх життєдіяльності

(демографічних, сімейно-організаційних, соціально-економічних, етнокультурних, геопросторових та ін.), що забезпечують певний режим зміни чисельності та складу покоління (його статевовікової, професійної, соціально-економічної, екістико-поселенської та ін. структур) (с. 31-32).

Важливу роль для формування концептуальних моделей міграційної політики України відіграє запропонована автором класифікація ТМС. У роботі здійснено систематизацію ТМС за масштабами територіальної організації зв'язків, геополітичною роллю у суспільному поділі праці, вектором організації міграційних потоків у межах «міграційної пари», швидкістю зміни, архітектонікою системи, формою організації правових відносин, способом утворення, відношенням до сфери організації суспільства та суб'єктом міграції (с. 59-63).

У контексті сучасної демографічної політики та наявних сучасних трансформацій, що викликають дисфункції сімейних відносин актуальним є фокус уваги автора на виникнення нового типу сім'ї – а саме, транснаціональний тип сімейних відносин як наслідок глобалізації та транснаціоналізації (с. 73).

До значимих наукових здобутків, що характеризуються новизною, варто віднести запропоновану автором модель взаємозв'язків демографічної та міграційної політики країн-учасників територіальної міграційної системи у контексті їх впливу на демовідтворення. Композиційна модель висвітлює цільові орієнтири учасників міграційних систем (заохочення до міграції, селективного відбору, адаптації та інтеграції мігрантів, стримування міграції, заохочення до рееміграції), і містить обґрунтовані інструменти їх реалізації (с. 67-69).

Другий розділ дисертації «Особливості демографічного відтворення населення в умовах розвитку україно-німецької територіальної міграційної системи» проаналізовано демографічне відтворення та міграційну активність населення України та Німеччини, здійснено оцінку факторів функціонування україно-німецької ТМС.

З наукової точки зору цікавим є запропонований здобувачем у третьому розділі «Моніторинг і моделювання демографічного відтворення в умовах розвитку територіальних міграційних систем» науково-методичний підхід щодо

моніторингу демографічних відтворювальних процесів, який дає можливість сформувати систему інформаційного забезпечення у процесі прийняття управлінських рішень органами державної влади з метою ефективного використання демографічного потенціалу країни, а також під час розробки демографічних програм у частині мінімізації негативних демографічних наслідків розвитку територіальних міграційних систем. Авторський підхід до побудови системного моніторингу ґрунтується на виявленні передумов формування територіальних міграційних систем, компаративному аналізі процесів демографічного відтворення країн-донорів і країн-реципієнтів, оцінюванні соціально-економічних і демографічних ефектів функціонування територіальних міграційних систем і прогнозуванні умов подальшого розвитку міграційних систем (с. 156-169).

До нових наукових результатів доцільно віднести розробку методичного підходу щодо прогнозування демографічних відтворювальних процесів за умов формування й розвитку територіальних міграційних систем (на прикладі територіальної міграційної системи «Україна-Німеччина»). Авторський підхід базується на оцінюванні потенційних обсягів міграційних потоків людських ресурсів і ймовірних трансформаційних змін у демографічній структурі населення, врахуванні макроекономічних показників розвитку країн, зокрема тенденцій розвитку регіональних ринків праці (с.169-172).

Наукове значення також мають сформульовані автором гіпотези щодо умов формування україно-німецького вектору міграційної активності та впливу міграційних потоків країн-донорів на демографічну ситуацію та кон'юнктуру ринку праці Німеччини (с.173-174).

Узагальнюючи усе вищенаведене, можна зробити висновок про достовірність, обґрунтованість, актуальність і новизну отриманих у ході дисертаційного дослідження Бараняка І. Є. наукових результатів, висновків і пропозицій.

**Значення дослідження для науки і практики та напрямки його використання**

Наукові результати дисертаційної роботи Бараняка І. Є. є теоретично і практично значимими. Тему дослідження розглянуто всебічно та докладно. Логічна структура роботи визначається її метою та сформульованими науково-практичними завданнями. Основні наукові результати дослідження отримані дисертантом особисто і характеризуються науковою новизною.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в тому, що розробки автора, сформульовані положення, висновки та рекомендації можуть слугувати підґрунтям для подальшого розвитку наукових уявлень щодо механізмів регулювання демографічного відтворення, міграційної політики країни і розвитку територіальних міграційних систем.

Прикладне значення одержаних Бараняком І.Є. результатів полягає у тому, що наукові положення, викладені в дисертаційній роботі, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, спрямованих на здійснення моніторингу демографічного відтворення в умовах формування та розвитку ТМС. Їх доцільно враховувати при розробці заходів щодо максимізації вигоди і мінімізації втрат демографічного потенціалу мігрантів, а також програм регулювання зовнішньої трудової міграції. Отримані наукові результати сприятимуть перегляду заходів міграційної і соціально-демографічної політики стосовно захисту прав мігрантів і членів їхніх сімей, положення якої повинні відображати об'єктивні потреби економічно-активного населення, сімей трудових мігрантів і суспільства у цілому. Результати даного дослідження можуть бути практично корисні керівникам соціальних і міграційних служб.

Отримані наукові результати впроваджені у практичній діяльності Комітету з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України (довідка № 04-37/13-65563 від 02.04.2014 р.), Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України (довідка № 04-23/16-826 від 22.07.2019 р.); Департаменту економічного розвитку, інвестицій, торгівлі та промисловості Львівської облдержадміністрації (довідка № 2-11-3839 від 30.10.2013 р.), Головного управління Державної міграційної служби України у Львівській області (довідка № 23828 від 15.10.2014 р.), Департаменту соціального захисту населення Львівської облдержадміністрації (довідка № 01-9291 від 03.12.2014 р.), Львівського

обласного центру зайнятості (довідка № 02-4876/0-16 від 23.12.2016 р., довідка № 10-4344/0-18 від 06.12.2018 р.).

### **Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях**

Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення у 28 наукових праць загальним обсягом 14,98 д.а., з них особисто автору належить 11,67 д.а., у тому числі 6 колективних монографій, 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (у співавторстві), 7 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 4 – у співавторстві), 14 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій (із них 1 – у співавторстві).

### **Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації**

Оцінюючи позитивно представлену роботу в цілому, вважаю за необхідне висловити критичні зауваження, вказати на недоліки та дискусійні положення:

1. У роботі представлено широке коло підходів до визначення поняття «територіальна міграційна система», однак відсутнє авторське визначення дефініції. Варто додати, що автором упущена також схема представлення взаємодії структурних елементів, які формують ТМС.

2. Запропонована автором модель взаємозв'язків демографічної та міграційної політики країн-учасників ТМС у демографічному відтворенні населення науково обґрунтована і об'єктивно необхідна. Проте у ній переважають засоби адміністративного регулювання (міжнародні угоди та договори щодо регулювання міграційних потоків, спільні заходи для максимізації соціальних, культурних та економічних міграційних ефектів, розбудова мережі інститутів громадянського суспільства) (с. 68). Дана модель вимагає збалансування за рахунок економічних і соціальних механізмів, фінансових важелів і стимулів задля досягнення спільних інтересів учасників ТМС.

3. Автором здійснено розрахунок індексу міграційної привабливості України та Німеччини як співвідношення частки ВВП країни у світовому ВВП до частки його населення в загальній чисельності мешканців усіх країн світу (с. 138-139). Оскільки авторські розрахунки не дають розуміння до якого рівня може зростати індекс та які значення свідчать про зростання імміграційного чи еміграційного потенціалу країни, вважаю за доцільне удосконалити методичний підхід у частині визначення діапазону критичних значень індексу (наприклад, від 0 до 1).

4. Не виявлено обґрунтувань щодо необхідності комплексного аналізу міграційної вигоди для України та її міграційних втрат в умовах функціонування україно-німецької територіальної міграційної системи (с. 175-178), а також відсутнє введення у методіку поняття «суспільної економічної вигоди мігранта» у якості цільового індикатора оцінки рівня доходів і зайнятості мігрантів. Потребує розширення обґрунтування методіки розрахунку суспільних і державних міграційних втрат і вигод на предмет врахування диференціації у видах зайнятості і доходів мігрантів.

5. Віддаючи належне прикладній цінності методіки прогнозування розвитку міграційної активності населення на основі економіко-математичного моделювання, не повністю погоджуюся з обґрунтуванням вибору досліджуваних індикаторів-регресорів, у якому відсутній аналіз казуальності факторів і незалежної змінної (у даному випадку, коефіцієнту інтенсивності прибуття українців до Німеччини) (с. 185-186). Вважаю за доцільне здійснити підготовчий етап прогнозування з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між індикаторами і коефіцієнтом міграційної інтенсивності, що дасть змогу відібрати лише ті показники, які є причинами еміграції українців до Німеччини.

6. На с. 205 наведено першочергові інструменти реалізації державної міграційної політики, перелік яких сприймається без аргументації, оскільки дія цих механізмів і їх взаємозв'язок у роботі чітко не висвітлено.

Водночас слід відзначити, що висловлені зауваження не зменшують наукової цінності та практичної значущості проведеного дослідження,



багатоаспектності досліджуваної проблематики і не змінюють загальної високої оцінки та якості виконаної дисертаційної роботи.

### **Загальний висновок**

Дисертаційна робота Бараняка Ігоря Євгеновича «Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем» є завершеною науковою роботою, в якій автором вирішено важливе наукове завдання – розвинено теоретико-методичні засади дослідження демографічного відтворення в умовах формування конкретних ТМС, оцінено його стан та розроблено прикладні рекомендації щодо системного моніторингу демографічних зрушень, обумовлених міграційними процесами.

Виклад матеріалу у поданій до захисту дисертаційній роботі логічний і чіткий. Висновки науково обґрунтовані та підтверджуються результатами досліджень, повністю відповідають сформульованим завданням та змісту самої роботи та впливають з її основних положень. Автореферат дисертації розкриває основні її положення та висновки, є ідентичним дисертаційній роботі за структурою і змістом, не містить інформації, що є відсутньою у дисертації.

Зміст дисертаційної роботи відповідає обраній темі, забезпечує досягнення поставленої мети і вирішення завдань дослідження, відповідає вимогам п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів».

Ступінь наукової новизни отриманих результатів, теоретичне і практичне значення, достовірність отриманих висновків і рекомендацій, актуальність теми дослідження дозволяють зробити висновок, що дисертаційна робота «Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» (за пунктами 9, 11, 12, 13), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор, Бараняк Ігор Євгенович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за

спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

**К.е.н., старший викладач кафедри  
управління персоналом та економіки праці  
ДВНЗ «Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана»**

**Г. В. Смалійчук**

